

Університет і Тарасовці

В гімназії мали ми симпатію до всього, що пригноблене. Тому любили ми й українське селянство і ця любов була, як натуральний протест проти пригноблення.

Знаний революціонер Желябов вчився в Керченській гімназії і там залишився його дух. Кінчаючи гімназію, я вже був пересвідченим народовольцем. Тому в старших класах життя моє проходило доволі помітно не тільки для вчителів, а й для цілого міста Керчі. У восьмій класі зробили мені вчителі трус, та „і тут доля не кинула“.

Скінчив я гімназію, як казали, „з тріском“ і в атестаті з поведінки мав чвірку. Оце не дало мені змоги їхати в Москву, а сам інспектор направив мене в Дорпат або в Одесу. Тоді я просився хоч у Харків, бо в Одесі не було медичного факультету. З застереженнями і всякими підписками мене прийняли до Харківського університету.

Пам'ятаю першу лекцію. То була анатомія. Я трохи спізнився і от, коли зайшов до аудиторії, то аж розгубився.

Передо мною — великий стіл, повний людських кісток, між ними й людські черепи. Біля столу стоїть не хтонебудь, — а професор! — святе слово було тоді для мене. Тут же коло нього кілька людських кістків, а вся велика, округла зала переповнена студентами, що мальовничо у своїх новеньких мундирах амфітеатром розсілися по лавах аж під саму стелю.

Я стояв на порозі, як зачарований якоюсь казкою, і одне почуття святості місця й науки панувало в моїй душі. Не знаю, чи я так довго стояв би, але професор, побачивши мене, перепинив лекцію і показав, куди треба йти і сісти.

І ця свята поезія з часами відлетіла без повороту... навіки. Скоро моє божество, професор-апостол, дістав назву від студентів, з якою і я згоджувався: „золоті руки, мідний лоб“.

Почав я знайомитися із студентами.

З людьми я зближуюся взагалі не швидко. Довго був я в Харкові самотнім, а ось уже в кінці року якийсь ішов з медиком-однокурсником, а він мене питає:

— Ви — малорос?
— Малорос, — кажу.
— То приходьте сьогодні ввечері на таку адресу, — там усі наші збиратимуться.

Хоч Керченський півострів заселений українцями, хоч моя баба і не вміла по-московському, а батько говорив мішаниною, хоч хлопцем у частенько бував у Чорномор'ї, а кубанські козаки раз-у-раз приїздили до батька, — однак я так мало знав українську мову, що навіть не всі слова розумів у „Кобзарі“ Шевченка.

Окрім того, я, не бачивши ніколи корінної України, чогось думав, що український нарід уже не існує. На такі твори, як Кобзар, я дивився, що це останнє українське слово, і чогось мені дуже було жаль, що тепер уже ніхто не знає української мови і ніхто так не може написати, як писали Шевченко, Куліш і Костомарів. Про Галичину я нічого не чув, про нових українських письменників теж, хоч уже тоді прочитав силу російських письменників, і зауважував ті місця, де вони говорили про українську літературу.

Однак я покладав, що все це давно минуло... Історія українського народу, його повсякчасна боротьба за волю, за рівність мені здавалася, як якась славна, чарівна казка, що закінчилася навіки, а народ десь зник.

З такими думками прийшов я на збори земляків і що я там почув? Почув реферат про те, що є українська література, український народ, побачив українські книжки і галицькі часописи. Спочатку я пильно й уважливо до всього придивлявся і коли впевнився, що український народ живий, то цілком захопився.

Був я своїми переконаннями народоволець, змагався з соціал-демократами, що тоді тільки народжувались у нас, а після того реферату так захопився українськими книжками, що все покинув... „Серйозні“ товариші сміялися з мене, глузували, що я читаю самі казочки, а я робив своє.

Через рік у нас уже заклалась студентська громада, бібліотека, ми роздавали книжки по селах і т. і. Щоліта їздив я на села, або на кондицію, або статистиком списувати Полтавщину.

Тоді сталася одна важна подія. Після неї грунт під ногами зробився твердий. Я вже знав, кудю мені йти, і пішов.

Так іду до сього дня.

Ця подія — це заснування Братства Тарасівців. Це перша українська таємна організація наддніпрянців, в якій я брав діяльну участь і про яку я знаю, мабуть, найбільше за всіх колишніх членів Братства Тарасівців.

Вона не була розкрита російськими жандармами, хоч не мало з Тарасівців сиділо в тюрмі.

Лишень у 1921 р. у мене з'явилася охота написати про цю організацію все, що я знаю. Гадаю, що для історії нашої боротьби це буде цікава сторінка.

Літом, у самому початку 90-х років (1891) — Полтавське Губерніальне Земство наказало перепис рухомого майна по всій Полтавщині. Цю роботу доручено відомому статистикові, Олександрові Русову.

Він, як один із кращих українофілів-радикалів, старався запросити на ту роботу молодь, здебільшого українофільську.

І от з'їхалося до Полтави до 50 люда такої молоді з різних університетських міст. Працюючи, молодь знайомилася між собою, ділилася думками, розбивалася на відповідні гуртки. Тут же склався гурток із чотирьох людей, що став до решти цілком окремо.

Ці молоді люди не пристали ні до українофілів, ні до інших течій, а заснували особійний гурток і назвали себе „свідомими українцями“. Термін тоді був новий. Цей гурток із чотирьох членів завжди був у гострих ідейних суперечках з усіма іншими, а коли члени його об'явили, що вони не пристануть ні до українофільських груп, ні до російських, а утворять нову національну українську групу — Мазепинців, тоді його осміяли, назвали „вузькими націоналістами“, відшуралась і покинули.

Але в цьому гурткові кипіла ідейна робота.

При переїзді з Кременчука до Ромна цей гурток використав пару вільних днів і поїхав Дніпром на Шевченкову могилу.

Тут у присутності духа нашого національного генія, що вітав над святим для кожного українця місцем, прийшла думка заснувати першу українську таємну організацію і назвати її Тарасівцями.

Там дали ми на могилі Тараса клятву не зраджувати Україні і все життя віддати їй, — і з тим відїхали.

Докладніше про перебування на могилі і наш настрій написав я тоді в галицькій „Зорі“ (ч. 5, 1892) під псевдонімом „Іван Степовик“, і це була одна з моїх перших друкованих речей.

Від Ромна недалеко лежить затишне містечко

*) Див. „Наші Дні“ ч. 13 1942 р.

Група Тарасовців у Харкові. Внизу, зліва: Дмитро Дробин, невідомий, Микола Яценко, Ол. Кривко, Іван Ліпа; вгорі: Олександр Стовбін, Михайло Базькевич, Іван Зозуля.

Глиньск, де наш гурток між працею й відпочинком виробив свій статут і програму.

„Свята святих“ для Тарасівців була самостійна Україна. Іншої України ніхто з Тарасівців собі не уявляв.

Пізніше, через кілька років, один із Тарасівців прилюдно й відверто поставив цю справу в житті тим, що поїхав за кордон і в Карпатах, де знав, що за його спиною не стоїть російський жандарм, написав брошуру: „Самостійна Україна“. Це був молодий адвокат Микола Міхновський.

Коли роботи на Полтавщині покінчилися, то перші Тарасівці роз'їхалися у різні місця — один, Віталь Боровик, до Києва, два до Харкова, а один до Дорпату. Скоро в Харкові повстала таємна організація з 8-ох чоловік. Так само в Києві, Одесі, Полтаві, Чернігові і т. д.

Належали до цієї організації, між іншими, такі особи: поет Володимир Самійленко, письменник Михайло Коцюбинський, поет Мусій Кононенко (Школиченко), Іван Зозуля (Іван Спілка), брати Міхновські, Володимир Шемет, Валерій Боржковський, якого розстріляли большевики, Віталій Боровик, Євген Тимченко, Микола Байздренко, Черняхівський і багато інших. Пізніше восени 1892 року пристав до Тарасівців Борис Грінченко, а ще пізніше — Микола Вороний.

Братство Тарасівців енергійно, з запалом працювало і поширилось по всій Україні. Так було до травня 1893 р.

Уніч на 1 травня зроблено більше як 40 трусів у Харкові і привезено до тюрми більш як 25 чоловік. Робили жандарми труси і в Києві, і в Одесі, і на провінції, і загалом ні до чого не докопались.

Цікаво між іншим, що Степняк у своїй „Підземній Росії“ називає цей процес „Справа Русова“. Та Олександр Русов сидів у тюрмі, сам не знаючи за що, не більше як два тижні.

Не дивлячись на те, що в мене сливе нічого при ревізії не знайдено, мені з усіх випала найбільша кара: 10 місяців я просидів в одиночній камері, потім був пущений на поруки за 1000 карбованців. Справа тяглась майже два роки, а коли скінчилась, то я жив уже в Керчі. Мене присуджено ув'язнити ще на три місяці, а потому на три роки під поліцейний догляд без права виїзду з міста.

Тому що відбувати кару мене не пустили в Харків, а хотіли відвезти до Симферополя, то я поклав краще лишатися в Керчі, де й відбув кару в спільній з уголовними (кримінальними) камері.

Тут я багато дечого навчився і завжди кажу, що хоч вищу науку я дістав в університеті, проте найвищу життєву освіту дала мені тюрма.

„На те й лихо, щоб з тим лихом битись!“
Минула кара, а я хотів таки закінчити своє медичне навчання.

Літом 1896 року я знов працював у Полтаві, в статистиці. Звідси подав супліку до міністра освіти, щоб дозволив мені вступити до якогонебудь університету, де б я закінчив свою медичну науку.

Відповідь була — „не дозволяється“.
Тоді я, не маючи права виїзду до столиці, поїхав сам туди. Приїжджаю і ранком виходжу на Невський проспект і думаю: „от зараз зловлять“.

Проходжу безпечно від кінця вулиці до кінця — по одному боці, потім знову вже й по другому. Шукаю напису: „Департамент поліції“. Чогось мені здалось, що він повинен бути на Невському, я не знаю. Питати людей боюсь. Так ходив з ранку до 12-ої години. Бачу, що сам не знайду.

Тоді рішив ужити героїчного способу. Підходжу до фурмана і питаю:

— Скільки візьмете відвезти мене в департамент поліції?

— Департамент поліції, а де ж він?
Швидше відходжу далі. Знову те ж саме. Так перепитав з десяток фурманів і ніхто не знав.

— От, думаю, по всій Росії таке чудовисько відоме, а петербурзькі фурмани не знають!

Діло було восени, уже й лампи світять подекуди в хатах. Що мені робити? Не ночувати ж на вулиці? Тоді я відважився спитати городовика, — нехай вже зразу заарештує, то якось доберусь тоді до тієї поліції.

Але городовик мене не заарештував, а зовсім ввічливо сказав, як іти, а там спитати знову городовика.

Так я від городовика до городовика й пішов і бачу: „Департамент поліції“. Заходжу. У ждальні сидить урядовець. Пояснюю, хто я, та й прийшов я, щоб попросити у директора дозволу на два тижні проживати в Петербурзі, бо хочу клопотатись у міністра освіти про вступ до якогонебудь університету.

Урядовець вислухав, нічого мені не сказав і зник. Через кілька хвилин вибігає щось маленьке, молоде і накидається на мене, аж сичить.

— Що це таке? Хіба можна самовільно змінити постанови уряду? Чи я собі жартую, чи що? І як це так я посмів приїхати до Петербурга без ніякого дозволу?

Просто так кричати почав на мене, а очі зовсім олівяні, — такі я бачив тільки в Петербурзі, — дивляться не на мене, а кудись у просторинь і здаються скляними.

Я вже й собі розсердився:
— Поперше, — кажу твердо, — вибачайте, я ще не приїхав!

Тоді чиновник вирячив очі на мене і питається здивовано:

— Як же так?

— А так, бо я всі свої речі покинув на залізничному дворі і просто з'явився сюди спитати в директора дозволу: чи можна мені в'їхати в Петербург.

— А, це — інша справа! — зовсім уже лагідно каже він. Ну, подождіть...

Ждав я, ждав...
Уже таки темніє.

Аж ось прибігає якийсь знову і каже:
— Сьогодні прийття у директора нема, а лиш завтра, — то от я побалакаю телефоном з охраним відділом, може вони вам дозволять побути до завтра.

Він балакає, а я думаю: „от довелось познайомитися з такими високими всеросійськими інституціями“.

Нарешті каже:
— Ідьте просто, там поверніть, там пройдіть і буде охранные отделение.

Я не пішов, а побіг. Раз, що було вже пізно, а по-друге — дощ аж пищав надворі. Якимось інстинктом знайшов те „Охранные“.

Захожу, мокрий, як риба з води.
— Можете, можете! — зустрічає мене якийсь зовсім добродушно.

Тоді я побіг на двірце за речами, а звідти до готелю.

Далі для мене, провінціяла, було багато цікавих митарств, а найцікавіше — це аздієння у міністра освіти, графа Делянова.

От, заходжу. Стоїть у кабінеті міністра щось низеньке, товстеньке, з великим носом.

Викладаю своє прохання. Вислухав і каже:

— А скільки ж вас було тоді? І ви думаєте, що якийсь десяток людей щонебудь може зробити з нашим урядом? І що може зробити сто душ?

Мовчу я.

— І що зробить тисяча таких, як ви?
Я стою серйозно та й думаю: „Доки ж ти лічити-меш?“

А він своє:
— І що зробить десять тисяч?

Я подумав: „Скажи — сто тисяч, — то ці вже зроблять“. Тут я подивився на нього і не міг удержатися, та й засміявся...

Міністер виркнув на мене, вхопив із рук супліку, щось написав...

— Ну, думаю, пропало — діло. — Дозволяете? — питаю його.

— З мого боку перешкод не буде, — відрізав міністер, — клопочіться у міністра внутрішніх справ. Я вклонився і вийшов.

Міністра внутрішніх справ я не бачив, а дозвіл дав мені директор департаменту поліції.

В Києві не дозволив: „щоб і ми були спокійні, і ви знову не взяли за українофільство“, — і знову мені підсунув той Дорпат, але я виторгував собі Казань.

Через рік я закінчив свою науку.